

Research Papers

उद्योजकता विकासात शिक्षकाची भूमिका

रहा. प्रा. खडगे अरिता ज्ञानेश्वर
सिंहगड कॉलेज ऑफ एज्यु. न-हे, पुणे

प्रा. भोंग शीतलकुमार भोपानराव
श्रीमती काशीबाई नवले कॉलेज ऑफ एज्यु. कुसगाव बु. लोणावळा.

प्रस्तावना :-

आजच्या विज्ञान तंत्रज्ञानाच्या युगात उद्योगिकीकरण वाढले . उद्योगधंद्यात कुशल व प्रशिक्षित कामगारांची गरज भासू लागली . शिक्षणासाठी मुले शहराकडे धाव घेऊ लागली व तेथील कारखान्यामध्ये नोकरी मिळविण्याचा प्रयत्न करू लागली . व्यक्तित्वाचा विकास हा बोधात्मक, भावात्मक, क्रियात्मक या तीनही अंगांनी होणे अपेक्षित आहे . क्रियात्मक भागाच्या विकासासाठी शालेय स्तरापासून उद्योजकता शिक्षण देणे गरजेचे आहे . शाळेत अध्ययन करत असताना विद्यार्थ्यांच्या मनावर अनेक शालावाह्य घटकांचा परिणाम होत असतो त्यातून त्यांच्या मनात अनेक प्रश्न निर्माण होत असतात उदा . शालेय शिक्षण झाल्यानंतर काय करावे? कोणती नोकरी करावी? नोकरी की व्यवसाय? यांसारख्या अनेक प्रश्नांची उत्तरे मिळण्यासाठी तसेच शालेय स्तरापासूनच उद्योग / व्यवसायाचे ज्ञान मिळव्यास श्रमाचे महत्त्व, श्रमासाठी तयारी, व्यवसायाबाबतची मानसिकता, श्रमप्रतिष्ठा इ . गुणांचा विकास करता येईल .

§ उद्योजकता शिक्षणाचा अर्थ :

श्री . हिर्गींग या विचारवंताने उद्योजकतेची सर्वसमावेशक अशी व्याख्या पुढील प्रमाणे केली,

उद्योजकता हे गुंतवणूक व उत्पादनाच्या संदर्भाशी संबंधित कर्तव्य आहे . उत्पादनाची नवीन प्रक्रीया शोधून काढणे, भांडवलाची उभारणी करणे, कामगारांची जुळवाजुळव करणे, कच्चा माल गोळा करणे, नवीन तंत्रज्ञान विकसित करणे व दैनंदिन व्यवहार पाहण्यासाठी व्यवस्थापकाची निवड करणे या बाबी उद्योजकतेशी संबंधित आहेत .

“ एकदा उद्योग कोठे सुरू करावा, कामगारांची जुळवाजुळव कशी करावी, कच्चा माल कोठून मिळवावा, नविन तंत्रज्ञानाचा कोठे कोठे वापर करावा, ते तंत्रज्ञान कसे विकसित करावे याचे दिले जाणारे शिक्षण म्हणजेच उद्योजकता शिक्षण होय . ”

“ उद्योग अथवा व्यवसाय करण्याकरिता आवश्यक असणारी मनोभूमिका विद्यार्थ्यांमध्ये तयार करून घ्यावा उद्योग कसा करावा यासाठी आवश्यक मार्गदर्शन व प्रशिक्षण सामान्य अभ्यासक्रमाच्या बरोबरीने पुरविणे म्हणजे उद्योजकता शिक्षण होय . ”

§ शालेय स्तरावर उद्योजकता शिक्षणाची गरज :

देशाच्या आर्थिक प्रगतीमध्ये भर घालणारा तरुण वर्ग हा विविध ज्ञान व कौशल्याने संपन्न असणे गरजेचे आहे .

स्तगन व गळती या प्रवाहातून आलेली मुले उच्च शिक्षणापासून वंचित राहतात तसेच संघटित क्षेत्रात प्रवेश करण्यासाठी आवश्यक ज्ञान व

कौशल्य नसल्यामुळे असंघटित क्षेत्रात काम करू लागतात यामुळे मनुष्यवळाचा अपव्यय होऊन राष्ट्रीय हानी होते .

उद्योजकता ही व्यक्तिगत वाव आहे ही व्यक्तित्वाची मनोवृत्तीत, वर्तणूकीत असते . शिक्षणतून ही मनोवृत्ती तयार व्हावी, पूरक वर्तणूक घडवून येणे आवश्यक आहे .

उद्योजकता ही मानवी जीवनाची प्रेरणा आहे . योग्य शिक्षणातून ही प्रेरणा वाढीस लागवी, व्यक्तित्वाची शरीराला, मनाला योग्य वळण लागावे व यातून व्यक्तित्वाला आकार प्राप्त व्हावा . या सर्व गोष्टींमुळे शालेय स्तरावर उद्योजकता शिक्षणाची गरज आहे .

§ शालेय स्तरावर उद्योजकता शिक्षणाची उद्दिष्टे :

विद्यार्थ्यांना निर्मितीक्षम कृतीचे ज्ञान देणे .

विविध प्रकारच्या उद्योगांमध्ये असलेली वस्तुस्थिती व त्या उद्योगांची शास्त्रीय तत्त्वे यांचे आकलन करून देण्यास मदत करणे .

विविध प्रकारच्या वस्तू वनविण्यासाठी आवश्यक कच्चा माल व साधने यांचे ज्ञान देणे .

निर्मितीक्षम कार्याची समाजासाठीची उपयुक्तता समजावून देणे .

उत्पादित कार्याची प्रक्रीया, नियोजन व संघटन यांची माहिती देणे .

उत्पादनासाठी आवश्यक असणा-या कौशल्यांची निवड करून त्याचा विकास करणे .

विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलतेचा शोध घेण्यासाठी नाविन्यपूर्ण पद्धतींचा

Please cite this Article as : प्रा. भोंग शीतलकुमार भोपानराव & रहा. प्रा. खडगे अरिता ज्ञानेश्वर , उद्योजकता विकासात शिक्षकाची भूमिका : Indian Streams Research Journal (Feb ; 2012)

अवलंब करणे .

§ शालेय स्तरावर उद्योजकता शिक्षण असल्यास विद्यार्थ्यांमध्ये पुढील बदल अपेक्षित आहेत

^ उद्योजकतेसाठी विद्यार्थ्यांची मानसिक व व्यवहारिक तयारी होण्यास मदत होईल .

^ या शिक्षणातून विद्यार्थी व देशातील तरुण आर्थिक विकासाचा तुलनात्मक पर्याय विकसित करू शकतील . यानून तरुणांचे व्यक्तिमत्त्व विकसित होईल .

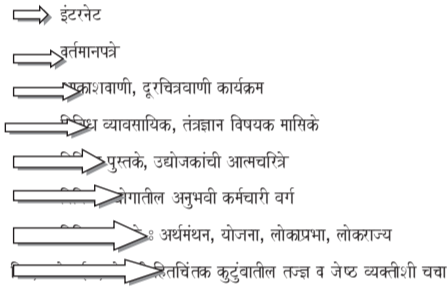
^ उद्योजकता शिक्षण नव्या पिढीला जीवनातील अनिश्चित आर्थिक विवंचनेला तोंड देण्यासाठी तयार करेल .

^ उद्योजकता शिक्षण व्यक्तिला नोकरीवर अवलंबून न ठेवता स्वयंपूर्ण तेचा, आत्मनिर्भरतेचा मार्ग दाखवेल .

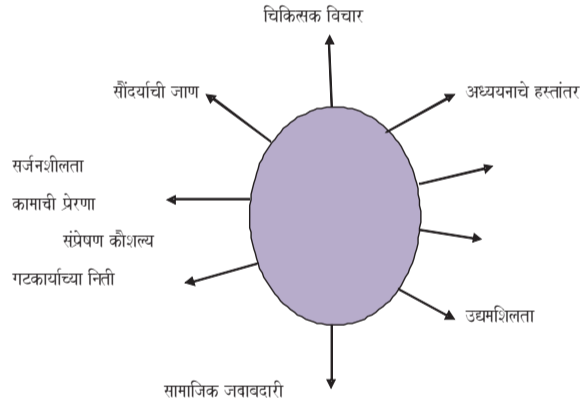
^ देशातील वेकारी कमी होऊन राष्ट्रीय उत्पन्नात भर पडेल .

^ जीवनावहलचा सकारात्मक दृष्टीकोन निर्माण होण्यास मदत करेल .

- शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांना उद्योजकता शिक्षणाद्वारे व्यवसायाचे मार्ग शोधताना पुढील काही घटक माहाव्यभूत ठरतात

- अभ्यासक्रमातून उद्योजकता शिक्षणामधील रूजवावयाची मूल्ये

§ राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005 यामध्ये व्यक्त केलेले उद्योजकता शिक्षणाबद्दलचे विचार

1. विद्यार्थ्यांना शिक्षणातून उत्पादक कामांमध्ये सहभागी होण्याचा अनुभव मिळावा .

2. कार्यसंस्कृती हे शालेय अभ्यासक्रमाचे महत्त्वाचे अंग व्हावे . परंतु यात वेठविगारी, बळजवरी नसावी कारण त्यातून अध्ययन क्षमता संपुष्टात येते .

3. सर्जकता व आकलनाची नवी रूपे निर्माण होण्यासाठी शैक्षणिक वातावरणामध्ये कामाचा पुरवठा करावा .

4. वंचित सामाजिक गटातील मुलांच्या समृद्ध ज्ञानाचा तसेच शारीरिक श्रम करणा-या क्षमतांचा उपयोग त्यांना प्रतिष्ठा मिळवून देण्यासाठी तसेच इतर मुलांना शिकवताना करावा .

5. अभ्यासक्रमातून ज्ञानग्रहणावरोवर विविध कौशल्ये निर्माण होण्याच्या दृष्टिने प्रयत्न व्हावेत .

§ अभ्यासक्रमातून उद्योजकता शिक्षण / उद्योजकता शिक्षणाची अंमलबजावणी

शाळेमध्ये उद्योजकता शिक्षणाची अंमलबजावणी करण्यासाठी खालील तत्त्वांचा अवलंब करता येईल

1. उद्योजकता शिक्षण हे श्रमाच्या जगात प्रवेश करण्यासाठी मुलांना सहाय्यभूत ठरावे यासाठी शाळेमध्ये त्या प्रकारची वातावरणनिर्मिती करावी . उदा . विविध व्यवसायांच्या जाहिराती लावणे, विविध व्यवसायांच्या वर्तमानपत्रातील माहितीची कात्रणे काचफलकात लावणे, एखाद्या उद्योगाला भेट देणे .

2. कार्यानुभव या विषयाच्या अभ्यासातून विविध लघु उद्योगांची माहिती देणे . आज शाळांमधून कार्यानुभव विषयांतर्गत पुढील विषय शिकविले जातात... जसे की,

विजेच्याउपकरणांची दुरुस्ती रेडिओ दुरुस्ती
आरेखन शैक्षणिक साहित्य निर्मिती
सायकल दुरुस्ती रोपवाटीका विकसन
खडू तयार करणे परसवाग विकसन

वदलत्या सामाजिक गरजांनुसार वरील विषयास अनुसरून काही विषयात बदल करून पुढील व्यवसायांची माहिती शाळेतून देता येईल .

मोटार वा दुचाकी दुरुस्ती संगणक आरेखन
दूरदर्शन वा संगणक दुरुस्ती वेकरी उत्पादने
फोटोग्राफी इ .

3. भाषा विषयातून एखाद्या उद्योजकाची यशस्वी जीवनगाथा धडयामधून देऊन आत्मविश्वास, चिकाटी, कष्ट करण्याची तयारी, जिद्द निर्माण करता येईल .

4. सामूहिक पद्धतीने काम करण्यावर भर देणे .

5. सैद्धांतिक भागापेक्षा प्रात्यक्षिकावर भर द्यावा .

6. उद्योजकता शिक्षणाची सुरुवात विद्यार्थ्यांजवळ असलेल्या ज्ञानाने होऊन हे शिक्षण विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नापर्यंत पोहोचले पाहिजे .

7. उद्योजकता शिक्षण देण्यासाठी पुढील मार्गांचा अवलंब करता येईल

अ . स्वतंत्र विषय म्हणून
ब . अभ्यासपूरक कार्यक्रमाचा भाग म्हणून
क . पाठयक्रमाचा भाग म्हणून

ड . अभ्यासक्रमात अंतर्भूत असणा-या काही उपक्रमांचा भाग म्हणून

8. भूगोलासारख्या विषयातून वेगवेगळ्या प्रदेशांतील उद्योग, त्यांना लागणारा कच्चा माल, त्याचा पुरवठा होणारी ठिकाणे, त्यावरील प्रक्रीया, त्याला लागणारी यंत्रसामग्री इ . माहिती देता येईल .

9. भूगोल, इतिहास, भाषा, या विषयांतून एखाद्या पर्यटनस्थळाची माहिती देऊन पर्यटन व्यवसायासाठी आवश्यक गुणविशिष्ट रूजवता येतील .

प्रत्येक विषयासाठी प्रात्यक्षिक कार्य असावे . हे प्रात्यक्षिक कार्य विद्यार्थ्यांनी क्षेत्रीय भेटी, सहली, मुलाखती, प्रकल्प यातून पूर्ण करावे . हे प्रात्यक्षिक कार्य विद्यार्थ्यांच्या क्षमता, आवडीनिवडी, समाजाची गरज यांनुसार द्यावे . विविध कौशल्यांचा विकास व्हावा . उद्योजकता शिक्षणासाठी समाजाचा प्रत्यक्ष सहभाग घेता येईल समाजातील विविध व्यावसायिक ऐच्छिक तत्त्वावर शाळेमध्ये आणून त्यांच्या सहभागाने व्यवसाय शिक्षण देता येईल .

पदवी घेऊन बाहेर पडणारे विद्यार्थी रोजगारक्षम नाहीत ही ओरड कमी करण्यासाठी कौशल्याधारित शिक्षण देणा-या व्यवस्थेचा औपचारिक शिक्षणातच समावेश करण्याच्या उद्देशाने अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषदेने (एआयसीटीई) शालेय स्तरावरच व्यावसायिक शिक्षणाचा आंशान देऊन तो पदवीपर्यंत कायम ठेवण्याची मुभा देणारी सात टप्प्यांची योजना तयार केली आहे . याची पहिली वॅच जून 2012 पासून सुरु होईल .

ही योजना अशी आहे : विद्यार्थ्यांना नववीतच एखाद्या व्यावसायिक अभ्यासक्रम निवडता येईल .

पदवीपर्यंत अन्य विषयांच्या जोडीनेच हा अभ्यासक्रम कायम ठेवता येईल. दरवर्षी या अभ्यासक्रमाच्या तासिका वाढत जातील. पदवीसाठी हा व्यावसायिक विषयच अपेक्षित असेल. साताऐवजी पाच टप्पे पूर्ण केल्यास डिग्रीऐवजी डिप्लोमा मिळेल.

कोणत्याही कॉलेजला एआयसीटीईसी सहकार्य करून या योजनेत सहभागी होता येईल. पुढील वर्षी जूनपासून सुरु होणा-या या योजनेनुसार विद्यार्थ्यांनी शाळेत असतानाच मनोरंजनाचे क्षेत्र निवडल्यास नववीपासून प्रत्यक्ष अभ्यासक्रमातच त्याचे शिक्षण देण्याची सोय होणार असून त्याच्या हातात 'ऑनलाईन इन फाइन आर्ट्स विथ अपेशलायझेशन इन थिएट्रिकल टेक्निक' अशी पदवीही पट्ट शकणार आहे.

एआयसीटीई ने ऑटोमोटिव्ह, कन्स्ट्रक्शन, मिडीया आदी दहा विषयांचे व्यावसायिक अभ्यासक्रम तयार केले असून प्रॅक्टिकलसाठी या क्षेत्रातील वड्या कंपन्या सहकार्य करत असून, विद्यार्थ्यांना त्यांच्या उद्योगांमध्येच प्रत्यक्ष प्रशिक्षण मिळू शकेल.

§ संदर्भ :

1. नानकर, प्र. ल. शिरोडे . संगिताह्य 2009ह. वर्तमान शिक्षणातील विचारप्रवाह, पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन .
2. भोसले, रमा . डोणे . उज्वलाह्य 2009ह. शिक्षणातील बदलते विचारप्रवाह कोल्हापुर: फडके प्रकाशन .
3. <http://maharashtratimes.indiatimes.com/article/show/11012288.cms>
4. http://wikieducator.org/Lesson_11:Entrepreneurship_Development
5. <http://www.ediindia.org/>
6. <http://entrepreneurshipdevelopment.net/>
7. <http://www.ediindia.ac.in/>
8. http://www.cefephil.net/services_edce.html

Please cite this Article as : प्र. भोंग शीतलकुमार बोपानराव & सहा. प्र. अठगे सविता ज्ञानेश्वर , उद्योजकता विकासात शिक्षकाची भूमिका : Indian Streams Research Journal (Feb ; 2012)